

ΟΙ ΟΛΥΜΠΙΟΙ ΘΕΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ

Στή σύντομη αυτήν έργασία καταβάλλεται μιὰ προσπάθεια νὰ εκτεθει ὄσο γίνεται περιληπτικά ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἐποχῆς τοῦ Ὀμήρου καὶ γενικότερα τῶν Ὀλύμπιων θεῶν μὲ ὑπερφυσικὲς δυνάμεις. Οἱ δυνάμεις αὐτὲς σχεδὸν πάντοτε παίρνουν ἓνα κάποιον σχῆμα, τὸ ὁποῖο ἐνδεικτικὰ καὶ σὲ μιὰ πολὺ γενικὴ κατάταξη διακρίνεται:

Α) Ἐπικάλυπτη παρουσία τοῦ θεοῦ στὸν ἄνθρωπο. Ὁ θεός, προικισμένος μὲ πολὺ περισσότερὲς δυνάμεις ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀναλαμβάνει νὰ ἔλθει ἀρωγὸς ἢ πολέμιος ἐνὸς ὀρισμένου θνητοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆ δικῆ του πλευρὰ ἀναγνωρίζει, τίς πιὸ πολλὰς φορὰς ἀπὸ προγενέστερη ἐμπειρία, τὸ θεὸ πὺ τὸν βοηθεῖ.

Β) Συγκεκαλυμμένη παρουσία τοῦ θεοῦ· β¹) ἐν μέρει: ὁ θεός τελείως μεταμορφωμένος ἀποκρύπτει τὴν ταυτότητά του καὶ τὴν κάνει γνωστὴ μόνο κατὰ τῆ στιγμή πὺ ἐξαφανίζεται· β²) ἐξολοκλήρου: παρουσιάζεται, ἐπεμβαίνει ἢ ἐνεργεῖ καὶ στῆ συνέχεια ἐξαφανίζεται, χωρὶς νὰ δώσει σημεῖα τῆς θεότητάς του σ' αὐτὸν στὸν ὁποῖο προσέρχεται.

Γ) Ὁ θεός φανερώνει τῆ θέλησή του, εὐνοια ἢ δυσμένεια, χρησιμοποιώντας ἀπλούς οἰωνούς, ἀναγνωρίσιμους εὐκόλα· ἢ κατανόησή τους δὲν ἀπαιτεῖ εἰδικὰς γνώσεις ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πὺ πιστεύουν σ' αὐτούς.

Δ) Οἱ διαθέσεις τοῦ θεοῦ ἐκδηλώνονται μὲ οἰωνούς, ἀλλὰ ἡ ἐρμηνεία τους εἶναι δύσκολη· λεπτομέρειες ἀλλὰ συχνὰ καὶ τὸ γενικὸ νόημα τῆς παρουσίας τους ἀπαιτοῦν τὴν προσωπικὴ μεσολάβηση τοῦ εἰδικοῦ, τοῦ μάντη, τοῦ προφήτη, πὺ κατὰ κάποιον τρόπο εἶναι ὁ ἴδιος μέτοχος στὶς ὑπερφυσικὲς δυνάμεις, μπορεῖ νὰ τίς κατανοήσῃ καὶ μερικὰς φορὰς νὰ τίς ἐπηρεάσει.

Ε) Ὁ θεός δείχνει τῆ στάση του γιὰ κάποιον συνήθως ἀπρεπὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου, γιὰ κάποιον ἀμάρτημα, γιὰ παράβαση κάποιου θεῖου ἐντολῆς, μὲ «σημεῖα καὶ τέρατα». Τὰ σημεῖα αὐτὰ προκαλοῦν τρόμο, ἐκπληξῆ καὶ θαυ-

μασμό, συγκλονίζουν τον κοινό θνητό και του κλονίζουν την έμπιστοσύνη του στην πεπερασμένη λογική, που είναι θεμελιωμένη στην καθημερινή έμπειρία· με άλλες λέξεις φαίνεται ότι προκύπτει άνατροπή των νόμων τής φύσης.

Μερικά φυσικά στοιχεία, σ'ά όποια ο άνθρωπος έχει δώσει ιδιαίτερη σημασία από την αρχαία έποχή και δίνει ακόμα και σήμερα, σε μιá διαχρονική εκτίμηση του ρόλου που άσκούν στην ψυχολογία του, είναι το αίμα, το σκοτάδι και το φώς· αυτά προβάλλουν σ' ό,τι έδω άποκαλῶ «σημεία και τέρατα».

Στην παρακάτω αναλυτική παρουσίαση προσπαθῶ νά εξηγήσω τις διάφορες κατηγορίες και νά τις δῶ και πέρα από τις δοξασίες των αρχαίων Έλλήνων, οι όποιοι τις δημιουργήσαν μέσα στο ήθικοθρησκευτικό πλαίσιο των Όλύμπιων θεῶν και ὡς συνέπεια αυτού του σχήματος.

Ποιά θέση κατέχει το ύπερφυσικό στοιχείο στο έπος του Όμηρου είναι άρκετά εύκολο νά το δει ό καθένας από τις πρώτες κιόλας ραφωδίες είτε τής Όδύσσειας είτε τής Όλιάδας. Οι θεοί και οι άνθρωποι ζούν σε δύο διαφορετικούς κόσμους, ὅμως επικοινωνούν πολύ συχνά άυτοπροσώπως ή με οίωνους. Ένας λόγος τής ύπαρξης των θεῶν είναι νά έπεμβαινουν και νά ρυθμίζουν την ανθρώπινη μοίρα. Οι άνθρωποι από την άλλη προσπαθούν με το δικό τους τρόπο, τή συμπεριφορά και τις ίκειςίες τους, νά επιτύχουν την εϋνοια των θεῶν. Η προσγείωση των θεῶν, ή άλλιῶς το κατέβασμά τους στη γή, τους έπιφορτίζει με ανθρώπινες άδυναμίες και πάθη¹, ενῶ ή άνύψωση των ανθρώπων στην ούράνια σφαίρα, κυρίως από κάποια εϋνοια των θεῶν, τους καθαγιάζει². Η κατάσταση αυτή είναι δεδομένη και δέν ξαφνιάζει τον μυθικό ήρωα, οϋτε και τον άναγνώστη των έργων σ'ά όποια ή σχέση αυτή παρουσιάζεται.

Α) Ό Όδυσσεάς γνωρίζει πολύ καλά πόσο ή Άθηνά τον άγαπᾶ και που και πότε τον έχει βοηθήσει. Κοινά κατηγορήματα του χαρακτήρα τους ένώνουν. Μαζί με τον Όμηρο θεωρούμε και μεϊς τελείως φυσική την οικειότητα που ή θεά δείχνει στον Όδυσσέα (Όδ. ν, XIII, 221 έέ.),

σχεδόνθεν δέ οί ήλθεν Άθήνη,

άνδρι δέμας έϊκνῖα νέω...

μετά την πονηρή ιστορία που αυτός έχει πλάσει και άφηγηθεϊ σ' αυτήν (287 έέ.):

1. Είναι πασίγνωστες οι μεταμορφώσεις του Δία και οι περιπέτειες άλλων θεῶν με κοινές θνητές, ὅπως του Απόλλωνα, του Ποσειδῶνα κ.τ.λ.

2. Όππόλυτος, Πρωτεσίλαος, Κλείτος (: Όδ. ο, XV, 250 έ. ...Κλείτον χρυσόθρονος ήρπασεν' Ηῶς / κάλλος εἶνεκα οἶο, ἴν' άθανάτοισι μετείη), Κέφαλος (: Εϋρ. Όππ. 454 έ. Ισασι δ' ὡς άνήρπασέν ποτε / ή καλλιφεγγής Κέφαλον εις θεούς Έως), Κάστορας και Πολυδεύκης κ.τ.λ. Η Ένωδ (Όλ. Ε, V, 333) και ό Ηρακλῆς (Όδ. λ, XI, 601) είναι οι μόνοι δύο θνητοί που έγιναν θεοί.

... μείδησεν δὲ θεὰ γλαυκῶπις Ἀθήνη,
χειρὶ τέ μιν κατέρεξε - δέμας δ' ἤϊκτο γυναικί
καλῆ τε μεγάλη τε καὶ ἀγλαὰ ἔργ' εἰδυίη·

.....

(296 ἐέ.) ἀλλ' ἄγε, μηκέτι ταῦτα λεγόμεθα, εἰδότες ἄμφο
κέρδε', ἐπεὶ σὺ μὲν ἔσσι βροτῶν δ' ἄριστος ἀπάντων
βουλῆ καὶ μύθοισιν, ἐγὼ δ' ἐν πᾶσι θεοῖσι
μήτι τε κλέομαι καὶ κέρδεσιν· οὐδὲ σύ γ' ἔγνωσ
Παλλάδ' Ἀθηναίην, κούρων Διός, ἣ τέ τοι αἰεὶ
ἐν πάντεσσι πόνοισι παρίσταμαι ἠδὲ φυλάσσω,
καὶ δέ σε Φαίηκεσσι φίλον πάντεσσιν ἔθηκα·

Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ τὸν ἔχει συμβουλέψει τί πρέπει νὰ κάνει, τοῦ παραλ-
λάζει τὴν ἐμφάνιση, τὸν παραμορφώνει, μετὰ τὸ ἀγγιγμα τῆς ράβδου της
(430 ἐέ.)·

κάργε μὲν οἱ χροῖα καλὸν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσι,
ξανθὰς δ' ἐκ κεφαλῆς ὄλεσε τοίχας, ἀμφὶ δὲ δέσμα
πάντεσσιν μελέεσσι παλαιοῦ θῆκε γέροντος,
κνύζωσεν δὲ οἱ ὅσσε πάρος περικαλλέ' ἔοντε·
ἀμφὶ δὲ μιν ῥάκος ἄλλο κακὸν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
ῥωγαλέα ὀνόπωντα, κακῶ μεμορῶμενα καπῶ·
ἀμφὶ δὲ μιν μέγα δέσμα ταχείης ἔσσε' ἐλάφοιο,
ψιλὸν· δῶκε δὲ οἱ σκηπτρον καὶ αἰεκέα πῆλην,
πυκνὰ ῥωγαλέην· ἐν δὲ στρόφος ἦεν ἀοστῆρ.

Τὼ γ' ὡς βουλευσάντε διέτμαγεν...

Ἡ ἴδια οἰκειότητα χαρακτηρίζει καὶ τὴ σκηπὴ στὴ ραψωδία π (XVI),
157 ἐέ.·

ἀλλ' ἣ γε σχεδὸν ἤλθε· δέμας δ' ἤϊκτο γυναικί
καλῆ τε μεγάλη τε καὶ ἀγλαὰ ἔργ' εἰδυίη.
στῆ δὲ κατ' ἀντίθυρον κλισίης Ὀδυσῆϊ φανεῖσα·

.....

(172 ἐέ.) ... χρυσεῖη ράβδω ἐπεμάσσατ' Ἀθήνη.
φᾶρος μὲν οἱ πρῶτον εὐπλυνῆς ἠδὲ χιτῶνα
θῆκε' ἀμφὶ στήθεσσι, δέμας δ' ὤφελλε καὶ ἤβην.
ἄψ δὲ μελαγχροῦς γένετο, γναθμοὶ δὲ τάνυσθεν,
κνάσαι δ' ἐγένοντο γενειάδες ἀμφὶ γένειον.
ἣ μὲν ἄρ' ὡς ἔρξασα πάλιν κίεν·

Φυσικά, ἡ περίπτωσι ποὺ οἱ θεοὶ ἔρχονται πρόσωπο μετὰ πρόσωπο μετὰ τοὺς
θνητοὺς εἶναι συγχή, εἰδικὰ στὶς μάχες, ὅπου οἱ ἥρωες τολμοῦν καὶ τὰ βάζουν
μαζί τους.

‘Ο Διομήδης στὸ Ε(V) τῆς Ἰλιάδας καταδιώκει καὶ πληγώνει τὴν Ἄφροδιτη (στίχοι 330 ἐέ.):

... ὁ δὲ (sc. Τυδεΐδης) Κύπριον ἐπώχετο νηλεῖ χαλκῷ,
 γιγνώσκων ὃ τ’ ἀναλκις ἔην θεός,...
 (335 ἐ.) ἔνθ’ ἐπορεξάμενος μεγαθύμου Τυδέος υἱὸς
 ἄκροην οὔτασε χεῖρα μετάλμενος ὀξεί δουρὶ
 ἀβληχρόην·

ἐνῶ στοὺς στίχους 855 ἐέ. τῆς ἴδιας ραψωδίας πληγώνει τὸν Ἄρη. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἢ Ἰρις, σὲ φανερὴ ἐπικοινωνία μὲ τὸν Πρίαμο, ἀποκαλύπτει τὴν ταυτότητα καὶ παραδίνει τὸ μήνυμά της στὸν γέρο βασιλιά (Ω, XXIV, 173 ἐέ.):

...Διὸς δέ τοι ἄγγελός εἰμι,
 ὅς σευ ἀνευθεν ἐὼν μέγα κήδεταί ἡδ’ ἐλεαίρει.
 λύσασθαί σε κέλευσεν Ὀλύμπιος Ἐκτορα δῖον,
 δῶρα δ’ Ἀχιλλῆϊ φερέμεν, τὰ κε θυμὸν ἰήρη.

‘Ο ἴδιος ὁ Πρίαμος μετὰ ἀπὸ λίγο ἐπιβεβαιώνει στὴν Ἐκάβη τὴν ἐμφάνιση τῆς Ἰριδας καὶ τῆς ἐκθέτει αὐτὰ πού τοῦ εἶπε (στίχοι 223 ἐέ.):

νῦν δ’ αὐτὸς γὰρ ἄκουσα θεοῦ καὶ ἐσέδρακον ἄντην,
 εἰμι, καὶ οὐχ ἄλιον ἔπος ἔσσεται.

Ββ¹) Ἄλλοτε ὅμως ἡ ἐμφάνιση τοῦ θεοῦ γίνεται μᾶλλον συγκεκαλυμμένη. Ἔτσι, στὸ Ω (XXIV) τῆς Ἰλιάδας, ὁ Ἐρμῆς ἔρχεται ἀπὸ μέρους τοῦ Δία γιὰ νὰ καθοδηγήσει τὸν Πρίαμο στὴ σκηνὴ τοῦ Ἀχιλλέα. ‘Ο γέρος βασιλιάς, μετὰ ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Ἐρμῆ (στίχοι 370 ἐ.),

ἀλλ’ ἐγὼ οὐδέν σε ῥέξω κακὰ, καὶ δέ κεν ἄλλον
 σεῦ ἀπαλεξήσαιμι· φίλω δέ σε πατρὶ εἶσκω·

ἀναγνωρίζει τὴν παρουσία τοῦ νέου σὰν καλὴ σύμπτωση, πού ἴσως νὰ ὀφείλεται στὴν ἀγαθὴ πρόνοια τοῦ θεοῦ (375 ἐέ.):

ὅς μοι τοιόνδ’ ἦκεν ὀδοιπόρον ἀντιβολῆσαι,
 αἴσιον, οἶος δὴ σὺ δέμας καὶ εἶδος ἀγητός,
 πέπνυσσάι τε νόφ, μακάρων δ’ ἔξ ἔσσι τοκῆων·

Ἄλλ’ ὁ Ἐρμῆς ἀποκρύπτει τὴν ταυτότητά του ἀπὸ τὸν γέρο Πρίαμο, σὰν τοῦ δηλώνει (396 ἐέ.),

τοῦ (sc. Ἀχιλλῆος) γὰρ ἐγὼ θεράπων, μία δ’ ἤγαγε νηῦς
 εὐεργής·

Μυρμιδόνων δ’ ἔξ εἰμι, πατήρ δέ μοι ἐστί Πολύκτωρ,

.....

(401) νῦν δ’ ἦλθον πεδιόνδ’ ἀπὸ νηῶν·

Ὅμως στοὺς στίχους 460 ἐέ. ὁ Ἑρμῆς ἀποκαλύπτει ποιὸς εἶναι καὶ γιατί ἔχει ἔλθει, καὶ τί πρέπει νὰ κάνει ὁ Πρίαμος, μόλις πρὶν ὁ θεὸς ἐξαφανιστεῖ:

*ὦ γέρον, ἦ τοι ἐγὼ θεὸς ἄμβροτος εἰλήλουθα,
Ἑρμείας· σοὶ γὰρ με πατήρ ἄμα πομπὸν ὄπασσεν.*

...

(465 ἐέ.) *τὴν δ' εἰσελθὼν λαβὲ γούνατα Πηλεΐωνος,
καὶ μιν ὑπὲρ πατρὸς καὶ μητέρος ἠνκόμοιο
λίσσειο καὶ τέκεος, ἵνα οἱ σὸν θυμὸν ὀρίνης·*

Ββ²) Δὲ συμβαίνει ἀκριβῶς τὸ ἴδιο στὴ ραψωδία Π (XVI) τῆς Ἰλιάδας· στοὺς στίχους 716 ἐέ. ὁ Ἀπόλλωνας παρουσιάζεται στὸν Ἑκτορα ὡς ὁ Ἄσσιος, θεῖος τοῦ ἀπ' τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας τοῦ Ἑκάβης, καὶ τοῦ λέγει:

Ἑκτορ,...

(724 ἐέ.) *ἀλλ' ἄγε, Πάτροκλω ἔφεπε κρατερῶννηχας ἵππους,
αἶ κέν πῶς μιν ἔλῃς, δῶν δέ τοι εὖχος Ἀπόλλων·*

Ἐδῶ ὁ θεὸς ἔρχεται μὲ πλαστὴ ταυτότητα καὶ φεύγει ἀπαρτήρητος ἀπὸ τὸν προστατευόμενό του, χωρὶς νὰ τοῦ φανερώσει καθόλου κάτι ἀπὸ τὴ θεότητά του. Ὁ ρόλος του δὲν εἶναι πολὺ διαφορετικός, λίγο πῶ κατω, ὅταν τὰ βάζει μὲ τὸν Πάτροκλο (788 ἐέ.). Ὁ «Φοῖβος Ἀπόλλων», κρυμμένος στὴν πυκνὴ δμίχλη, πλησιάζει τὸν ἥρωα καὶ τοῦ ἐπιφέρει τὸ πρῶτο τραῦμα· ἤέρι... πολλῇ κεκαλυμμένος... πληξεν... μετάφρονον εὐρέε τ' ὤμω| χειρὶ καταρηνεῖ· προφανῶς, χωρὶς ὁ ἥρωας νὰ ἔχει συναίσθηση ὅτι εἶναι ὁ θεὸς ἐκεῖνος ποὺ τὸν κτύπησε καὶ στὴ συνέχεια ποὺ τὸν ἀποδυναμώνει καὶ τὸν κάνει ὄμμα τῶν Τρώων· γιατί ἐξαντλημένος ὅπως εἶναι δέχεται ἄλλο βαρὺ κτύπημα ἀπ' τὸ δόρυ τοῦ Εὐφορβου καὶ τελικὰ τὸ κείμερο πληγῆμα ἀπὸ τὸ δόρυ τοῦ Ἑκτορα. (816 ἐέ.).

Πάτροκλος δὲ θεοῦ πληγῇ καὶ δουρὶ δαμασθεῖς

ἄψ ἐτάρων εἰς ἔθνος ἐχάζετο κῆρ' ἀλεείνων.

Ἑκτωρ ... (820) οὐτα δὲ δουρὶ

νείατον ἐς κενεῶνα, διαπρὸ δὲ χαλκὸν ἔλασσε·

Γ) Ἴσως ἀκόμα πῶ συνήθεις καὶ τὶς πῶ πολλές φορές ἀναγνωρίσιμοι εἶναι οἱ οἰωνοί, τὰ διάφορα σημεῖα ποὺ στέλλουν οἱ θεοὶ γιὰ νὰ φανερώσουν τὴ θέλησή τους. Ἡ κατανόησή τους γίνεται σ' ἓνα πλαίσιο ποὺ τὸ θεμελιώνει ἡ ἐμπειρία τοῦ ἀπλοϊκοῦ λαοῦ, ἐνῶ αὐτός μὲ τὴν ἀφελὴ ἀντίληψή του ἐπεκτείνει τὴ σφαῖρα τῆς «ἐμπειρίας» γιὰ νὰ συμπεριλάβει σ' αὐτὴν καὶ ὑπερφυσικὰ φαινόμενα. Ἐτσι, πολὺ συχνά, δὲ χρειάζονται εἰδικές προφητικὲς ικανότητες γι' αὐτό. Ἡ Ἑκάβη, γιὰ παράδειγμα, συμβουλεύει τὸν Πρίαμο νὰ προσευχηθεῖ στὸ Δία νὰ τοῦ στείλει αἴσιο οἰωνό, γιὰ νὰ ριψοκινδυνέψει τὴ ζωὴ του καὶ μεταβεῖ στὸ στρατόπεδο τῶν Ἀχαιῶν (Ω, XXIV, 287 ἐ.):

*τῆ, σπεῖσον Διὶ πατρί, καὶ εὖχεο οἴκαδ' ἰκέσθαι
ἄψ ἐκ δυσμενέων ἀνδρῶν...*

ἌΟ Πρίαμος πράγματι παρακαλεῖ τὸ θεό, ἀφοῦ προηγουμένως ἔχει κάνει τὰ καθιερωμένα (302 ἐέ., 308 - 314 ἐέ.):

*Ζεῦ πάτερ, ... | πέμψον δ' οἰωνόν, ταχὺν ἄγγελον, ὅς τε σοὶ αὐτῶ
φίλτατος οἰωνῶν, καὶ εὐ κράτος ἐστὶ μέγιστον,
δεξιόν, ὄφρα μιν αὐτὸς ἐν ὀφθαλμοῖσι νοήσας
τῶ πίσυνος ἐπὶ νῆας ἴω Δαναῶν ταχυπόλων.
... τῶ δ' ἔκλυε μητίετα Ζεὺς,
αὐτίκα δ' αἰετὸν ἦκε, ..(319) εἶσατο δέ σφι
δεξιὸς ἀΐξας διὰ ἄστεος.*

Ἡ παράκλησή του εἰσακούεται, κι αὐτὸ θεωρεῖται σὰν κάτι τὸ τελείως φυσικό.

Δ) Ἄλλοτε ὅμως οἱ οἰωνοὶ εἶναι δύσκολοι, καὶ ἡ ἔρμηνεῖα τους ἀπαιτεῖ τὴ μεσολάβηση τοῦ εἰδικοῦ, τοῦ μάντη ἢ προφήτη. Ἔτσι, ὅταν ὁ Τηλέμαχος μετὰ τὸ Θεοκλύμενο¹ καὶ τοὺς συντρόφους του ἐφθασε μετὰ τὸ πλοῖο του ἀπὸ τὴν Πύλο στὴν Ἰθάκη καὶ ἐπρόκειτο νὰ ἀποχωριστοῦν, αὐτὸς νὰ ἐπισκεφθεῖ τοὺς βοσκούς του καὶ νὰ κυττάξει τὰ κτήματα, ἐνῶ οἱ ἄλλοι νὰ πλεύσουν στὸ λιμάνι τῆς πόλης, τὴ στιγμή πού συζητοῦσαν ὁ Τηλέμαχος καὶ ὁ Θεοκλύμενος (ἌΟδ. ο, XV, 525 ἐέ.),

*... ἐπέπτατο δεξιὸς ὄρνις,
κίρκος, Ἄπόλλωνος ταχὺς ἄγγελος· ἐν δὲ πόδεσσι
τίλλε πέλειαν ἔχων, κατὰ δὲ πτερὰ χεῦεν ἔραζε²
μεσσηγὺς νηὸς τε καὶ αὐτοῦ Τηλεμάχοιο.*

1. ἌΟ Θεοκλύμενος, μάντης ὁ ἴδιος καὶ γιὸς τοῦ μάντη Πολυφείδη, ἔχει στὸ γενεαλογικὸ δέντρο του τὸν Ἄμφιάρα, προικισμένο κι αὐτὸν μετὰ τὸ προφητικὸ χάρισμα καὶ, πρὸ πάνω στὴν κορυφή, σὰν γενάρχη, τὸ Μελάμποδα, γνωστὸν γιὰ τὴ μαντικὴ ἱκανότητά του. ἌΟ Μελάμπους κατοικοῦσε στὴν Πύλο, ἀλλὰ ἔφυγε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Ἄργος. ἌΟ ἀπόγονός του Θεοκλύμενος ἀναγκάστηκε νὰ φύγει ἀπὸ τὸ Ἄργος, γιὰτὶ σκότωσε κάποιον συγγενή του. Γιὰ νὰ γλυτώσει κατέφυγε στὴν Πύλο. Ἐκεῖ ἀνταμώνει τὸν Τηλέμαχο καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸν πάρει μαζί του στὴν Ἰθάκη (ἌΟδ. ο, XV, 223 ἐέ.).

2. Πρβ. Αἰσχ. Ἄγαμ. 114 ἐέ. (J. D. - D. Denniston - Page, Oxford 1957):

*οἰωνῶν βασιλεὺς βασιλεῦσι νε-
ῶν, ὁ κελαινὸς δ' τ' ἐξόπιον ἀργᾶς,
φανέντες ἴκταρ μελάθρων χερὸς ἐκ δοριπάτου
παμπρέπτοις ἐν ἔδραισιν,
βοσκομένω λαγίαν ἐρικύμονα φέρματι γένναν,
βλάψαντε λουσίων δρόμων.*

τὸν δὲ Θεοκλύμενος ἐτάρων ἀπονόσφι καλέσσας
 ἐν τ' ἄρα οἱ φῦ χειρὶ ἔπος τ' ἔφατ' ἐκ τ' ὀνόμαζε·

Στὴ συνέχεια ὁ μάντης δίνει μιὰ γενικὴ ἐρμηνεῖα (531 ἐέ.):

...οὐ τοι ἄνευ θεοῦ ἔπτατο δεξιὸς ὄρνις·
 ἔγνω γάρ μιν ἐσάντα ἰδὼν οἰωνὸν ἐόντα.
 ὑμετέρου δ' οὐκ ἔστι γένευσ βασιλεύτερον ἄλλο
 ἐν δῆμῳ Ἰθάκης, ἀλλ' ὑμεῖς καρτεροὶ αἰεὶ·

Τὸ πραγματικὸ ὁμῶς νόημα τοῦ οἰωνοῦ φαίνεται παρακάτω, ὅταν ὁ Θεοκλύμενος με τὰ προφητικὰ λόγια του ἐπεμβάινει γιὰ νὰ συμπληρώσει τὴν ἐξιστόρηση τοῦ Τηλέμαχου στὴν Πηνελόπη σχετικὰ με τὸ ταξίδι του στὴν Πύλο καὶ τὴ Σπάρτη. Ἡ ἀφήγηση τοῦ γιου τοῦ Ὀδυσσεῆ σταματᾷ ἐκεῖ πού φθάνουν καὶ οἱ πληροφορίες πού πῆρε γιὰ τὸν πατέρα του. Ὁ Μενέλαος τοῦ εἶχε πεῖ (ρ, XVII, 140 ἐέ.),

... γέρον ἄλιος νημερτῆς (sc. Πρωτεύς),

...
 φῆ μιν ὁ γ' ἐν νῆσῳ ἰδέειν κρατέρ' ἄλγε' ἔχοντα,
 νόμφης ἐν μεγάροισι Καλυψοῦς, ἥ μιν ἀνάγκη
 ἴσχει· ὁ δ' οὐ δύναται ἦν πατρίδα γαῖαν ἰκέσθαι.
 οὐ γάρ οἱ πάρα νῆες ἐπήρητοι καὶ ἑταῖροι,
 οἳ κέν μιν πέμποιεν ἐπ' εὐρέα νῶτα θαλάσσης.

Πιὸ πρόσφατες εἰδήσεις δὲ θὰ μπορούσε νὰ γνωρίζει κανεὶς ἄλλος, ἐκτὸς ἂν ἦταν προφήτης, καὶ ὁ Θεοκλύμενος ἔρχεται νὰ καλύψει τὸ κενὸ καὶ με τὸ ρόλο του νὰ βοηθήσει στὴν οἰκονομία τῆς πλοκῆς τοῦ ἔργου. Ἡ Πηνελόπη ἀπὸ πολὺ καιρὸ πιέζεται νὰ ἐνδώσει στὶς προτάσεις τῶν μνηστήρων, καὶ ἡ πίστη της στὸν Ὀδυσσεῆ κλονίζεται περισσότερο ὅσο βλέπει πῶς ἡ ἐλπίδα της, ὅτι ὁ ἄνδρας της θὰ γυρίσει πίσω κοντὰ της, σβῆνει ὀλοένα. Ἔτσι τὰ λόγια του ἔρχονται νὰ τῆς στηρίξουν τὴν πεποίθησή της καὶ νὰ τὴν ἐμποδίσουν νὰ πάρει μιὰ βίαιη ἀπόφαση (ρ, XVII, 152 ἐέ.):

ὦ γύναι αἰδοίη Λαερτιάδew Ὀδυσῆος,
 ἦ τοι ὁ γ' οὐ σάφα οἶδεν, ἐμεῖο δὲ σύνθεο μῦθον·

...
 (157 ἐέ.) ὥς ἦ τοι Ὀδυσσεὺς ἤδη ἐν πατρίδι γαίῃ,
 ἦμενος ἦ ἔρπων, τάδε πευθόμενος κακὰ ἔργα,
 ἔστιν, ἀτὰρ μνηστῆρσι κακὸν πάντεσσι φντεῦει·
 οἷον ἐγὼν οἰωνὸν εὐσσέλμου ἐπὶ νηὸς
 ἦμενος ἐφρασάμην καὶ Τηλεμάχῳ ἐργῶνευν·

Ε) Ἐκτὸς ὁμῶς ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς συνήθεις μηχανισμούς, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἀ-

φήνουν να διακρίνουμε κάποια λογική συνέπεια ανάμεσα στον κόσμο της καθημερινής εμπειρίας και μιὰς παρά πέρα διάστασης, που ο χρόνος και η συνήθεια κάνει τους ανθρώπους της εποχής να τις θεωρούν, παρά τις ουσιώδεις διαφορές, μᾶλλον σὰν συνέχεια, ἔχουμε και ὀρισμένα «σημεῖα και τέρατα», σχετικὰ σπάνια¹ γιὰ τὸ εἶδος τους, στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία τῆς περιόδου ἀλλὰ ἀκόμα και τῶν κλασσικῶν χρόνων.

Στὴν Ὀδύσσεια (μ. XII 391 ἐέ.) ὁ Ὀδυσσεύς ψάχνει νὰ βρεῖ τοὺς συντρόφους του, μετὰ ἀπὸ τὸν ὕπνο πού τοῦ εἶχαν στείλει οἱ θεοί, μὴν τυχόν πειράξουν τὰ ἱερὰ βόδια τοῦ Ἥλιου. Παρὰ τις νουθεσίες πού τοὺς εἶχε δώσει και τοὺς ὄρκους πού τοὺς ἀνάγκασε νὰ πάρουν (298 ἐέ.),

ἀλλ' ἄγε δὴ μοι πάντες ὁμόσσετε καρτερόν ὄρκον,
εἴ κέ τιν' ἤε βοῶν ἀγέλην ἢ πῶυ μέγ' οἰῶν
εὖρωμεν, μὴ πού τις ἀτασθαλίῃσι κακῆσιν
ἢ βοῦν ἢέ τι μῆλον ἀποκτάνῃ· ἀλλὰ ἔκηλοι
ἔσθιετε βρώμην τὴν ἀθανάτη πόρε Κίρκη.
... οἱ δ' αὐτίκ' ἀπόμνον ὡς ἐκέλευον·

νὰ ἀπέχουν ἀπ' αὐτὰ μὲ ὅποιονδήποτε τρόπο, γιατί θὰ τοὺς ἔβρισκε μεγάλη συμφορά, αὐτοὶ δὲν τὰ κατάφεραν νὰ ἀπατήσουν τὸν πειρασμό». Κρατήθηκαν μακριὰ τόσον καιρό, ὅσον εἶχαν ἀκόμα κάτι γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τὴν πείνα τους (325 ἐέ.)·

μῆνα δὲ πάντ' ἄλληκτος ἄη Νότος, ...
(327) οἱ δ' ἦος μὲν σίτον ἔχον και οἶνον ἐρυθρόν,
(328 ἐέ.) τόφρα βοῶν ἀπέχοντο...
ἀλλ' ὅτε δὴ νηὸς ἐξέφθιτο ἤϊα πάντα,
(332) ... ἔτειρε δὲ γαστέρα λιμός,
(353) αὐτίκα δ' Ἥελίοιο βοῶν ἐλάσαντες ἀρίστας
ἐγγύθεν -... (359)... ἔσφαξαν και ἔδειραν.

Ὅταν λοιπὸν ξύπνησε ὁ Ὀδυσσεύς και πῆρε τὸ δρόμο γιὰ τὸ πλοῖο του, ἀντιλήφθηκε τί εἶχε συμβεῖ (369 κνίσης ἀμφήλυθεν ἠδὺς αὐτμῆ). Τότε ὅμως ἦταν πολὺ ἄργα και μάταια τὰ ἔβαζε μὲ τοὺς συντρόφους του (392 ἐέ.):

νεῖκεον ἄλλοθεν ἄλλον ἐπισταδόν, οὐδέ τι μῆχος
εὐρέμεναι δυνάμεσθα· βόες δ' ἀποτέθνασαν ἦδη.
τοῖσιν δ' αὐτίκ' ἔπειτα θεοὶ τέρατα προῦφαινον·
ἔρπον μὲν ῥῖνοί, κρέα δ' ἀμφ' ὀβελοῖσι μεμύκει,
ὀπταλέα τε και ὤμά· βοῶν δ' ὡς γίγνετο φωνή·

1. Βλ. λίγο πῶς κάτω, σελ. 37.

«οἱ δορὲς σέρνονταν, τὸ κρέας, εἴτε ψημένο εἴτε ὠμό, μούγκριζε πάνω στὶς σοῦβλες, κι ἡ φωνὴ ποὺ ἀκουγόταν ἦταν σὰν τῶν βοδιῶν»¹.

Στὴν περίπτωση αὐτὴν, καὶ σὲ μερικές ἄλλες ποὺ θὰ δοῦμε, ἔχουμε κάτι τὸ μυστηριώδες· ὁ θεὸς ὁ ἴδιος δὲν παρουσιάζεται, οὔτε στέλλει συνηθισμένους οἰωνοὺς, σημεῖα σὰν αὐτὰ στὰ ὁποῖα οἱ ἄνθρωποι ἀπ' τὴν καθημερινὴ πεῖρα τους ἔχουν ἀποδώσει ἕνα κάποιο περιεχόμενο καὶ κάποια σημασία. Εἶναι ἕνα «θαῦμα», ὅπως συνηθίζει νὰ τὸ χαρακτηρίζει ὁ λαός. Παρόλο ποὺ πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρόκειται γιὰ ἀνεξήγητες ὑπερφυσικὲς δυνάμεις ποὺ τὸ προκαλοῦν, ὅμως ἀκόμα καὶ τότε ἡ ἀνθρώπινη φαντασία τείνει νὰ τὸ ὑπαγάγει, καὶ συνήθως τὸ κατορθώνει, στὰ δικά της μέτρα καὶ σταθμὰ καὶ νὰ τὸ ἐντάξει σὲ κατηγορίες: «τὸ αἶμα του βογαῖ», βρῖσκει ἀντίκτυπο στὸν «ἀδικοσκοτωμένο», «γυρίζει, δὲν τὸν χωράει ὁ τάφος του», στὸν «ἄδικο, τὸ φονιά, τὸν ἄμαρτωλό». Τὶς πιὸ πολλές φορές προμηνύεται κάτι τὸ φοβερό, τὸ ἀποτρόπαιο. Στὴν προκειμένη περίπτωση ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι τὸ «θαῦμα» δῆλωνε ἐκ τῶν προτέρων «τὴν μέλλουσαν» καταστροφὴ τοῦ πλοίου τοῦ Ὀδυσσεῆ καὶ τὸ θάνατο τῶν συντρόφων του.

Παρόμοιο σημεῖο βρῖσκουμε στὸν προφήτη Ἰεζεκιήλ ΛΖ' (37). 7 καὶ ἐπροφήτευσά καθὼς ἐνετείλατό μοι, καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐμὲ προφητεῦσαι καὶ ἰδοὺ σεισμός, καὶ προσήγαγε τὰ ὀστᾶ ἐκάτερον πρὸς τὴν ἁρμονίαν αὐτοῦ. 8 καὶ εἶδον καὶ ἰδοὺ ἐπ' αὐτὰ νεῦρα καὶ σάρκες ἐφύοντο, καὶ ἀνέβαιναν ἐπ' αὐτὰ δέρμα ἐπάνω, καὶ πνεῦμα οὐκ ἦν ἐπ' αὐτοῖς. 9 καὶ εἶπε πρὸς με· προφήτευσον ἐπὶ τὸ πνεῦμα, προφήτευσον, νιὲ ἀνθρώπου, καὶ εἶπον τῷ πνεύματι· τάδε λέγει Κύριος· ἐκ τῶν τεσσάρων πνευμάτων ἐλθὲ καὶ ἐμφύσησον εἰς τοὺς νεκροὺς τοῦτους, καὶ ζησάτωσαν.

Γενικά, τέτοια «σημεῖα καὶ τέρατα», ὅπως τὰ ἀποκαλεῖ ἡ Ἁγία Γραφή («Ἐξόδος ΙΑ' 9 καὶ 10, Κατὰ Μάρκον ΙΓ' 22»), χαρακτηρίζουν τὴ λογοτεχνία τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ ἐξαιρετικὰ σπάνια βρῖσκουν χῶρο στὴν περισσότερο συγκρατημένη ἐλληνικὴ φαντασία τῆς ἀρχαιότητος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ προφητικὰ χωρία καὶ θαύματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀπαλλαγμένα ἀπὸ τὴ δογματικὴ ἀρχὴ καὶ τὸ θεόπνευστο τοῦ εἴδους τους, φαίνονται ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ ἀνήκουν στὸ εἶδος αὐτὸ (Δανιήλ Γ' 22) ... τὸ ρῆμα τοῦ βασιλέως (sc. Ναβουχοδονόσορ) ὑπερίσχυσε καὶ ἡ κάμιнос ἐξεκαύθη ἐκ περισσοῦ. 23 καὶ οἱ τρεῖς οὔτοι, Σεδράχ, Μισάχ καὶ Ἀβδεναγώ, ἔπεσον εἰς μέσον τῆς καμίνου τοῦ πυρός τῆς καιομένης πεπεδημένοι, καὶ περιεπάτων ἐν μέσῳ τῆς φλογὸς ὕμνουσιν τὸν Θεὸν καὶ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον.

1. W. B. Stanford, *The Odyssey of Homer* (I), 2nd ed., London 1959, σχετικὰ μὲ τοὺς στίχους 395-6 λέγει: «Such miraculous omens are rare in Greek literature (in H. only *Il.* 16, 459, *Od.* 19, 36 ff. and 20, 350 ff.; cp. Herodotus 9, 120), but common in oriental writings; cp. Ezekiel in the Valley of Dry Bones (*Ezek.* 37, 8).»

Στὸ τέλος τοῦ IX βιβλίου τοῦ Ἡροδότου 114 - 121 διαβάζουμε τὴν ἱστορία ἐνὸς θαύματος πού θά μπορούσαμε νὰ τὸ ἐντάξουμε στὴν ἴδια μὲ τὰ παραπάνω κατηγορία:

“Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι μὲ στρατηγὸν τὸν Εἰάνθιππο κυρίεψαν τὴ Σησιτό, συνέλαβαν καὶ τὸν ἀντιβασιλέα τῆς χώρας ἢ τοποτηρητὴ τοῦ Ξέρξη Ἀρταύκτη, ὁ ὁποῖος εἶχε προσπαθήσει νὰ διαφύγει. Ὁ πονηρὸς καὶ ἀχρεῖος ἄνδρας εἶχε καταφέρει νὰ ἐξαπατήσει τὸν Ξέρξη νὰ τοῦ ἐμπιστευθεῖ τὴν περιοχὴ καὶ νὰ συλῆσει τὸν τάφο καὶ τὸ τέμενος τοῦ Πρωτεσίλαου, γιοῦ τοῦ Ἰφίκλου, στὸν Ἐλαιούντα· τὸ πέτυχε μὲ τὸ νὰ παρουσιάσει τὸν ἄγιο¹ σὺν ἐχθρῶ τῶν Περσῶν καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Βασιλιᾶ, γιατί εἶχε τολμήσει νὰ πατήσει τὸ ἔδαφός τους (Ἰλ. Β, II, 701... τὸν- sc. Πρωτεσίλαου -δ’ ἔκτανε Δάοδανος ἀνὴρ / νῆος ἀποθρόσκοντα πολὺν πρόωτιστον Ἀχαιῶν).

Ἔτσι εἶχε ἀφαιρέσει πολλὰ χρήματα καὶ πολύτιμα ἀναθήματα καὶ ἐκμεταλλευόταν τὴν ἔκταση τοῦ ἱεροῦ. Κατὰ τὴ σύλληψή του λέγεται ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Χερσονήσου πού τὸν φύλαγαν ὅτι συνέβη σ’ ἓναν ἀπ’ αὐτοὺς τὸ ἀκόλουθο θαῦμα: ἐνῶ ἔψηνε παστὰ ψάρια στὴ φωτιά, ἄρχισαν νὰ πηδοῦν καὶ νὰ σπαρταροῦν σὺν νὰ ἦταν ζωντανὰ πού μόλις τὰ εἶχαν πιάσει¹. Ὁ Ἀρταύκτης μόλις εἶδε τὸ σημεῖο, κάλεσε αὐτὸν πού τὰ ἔψηνε καὶ τοῦ εἶπε. Ὁ Πρωτεσίλαος ἀκόμα καὶ νεκρὸς ἔχει τὴ δύναμη νὰ τιμωρῆσει ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος τὸν ἀδίκησε. Ἐναντι αὐτῶν τὰ ὁποῖα λεηλάτησα ἀπὸ τὸ ἱερό του προσφέρω ἑκατὸ τάλαντα καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου καὶ τὸ γιό μου δίνω διακόσια τάλαντα ὡς λύτρα στοὺς Ἀθηναίους (Ἡρόδ. IX. 120... καὶ τεῶ τῶν φυλασσόντων λέγεται ὑπὸ Χερσονησιτέων ταρίχους ὀπτῶντι τέρας γενέσθαι τοιόνδε· οἱ τάριχοι ἐπὶ τῷ πρὸς κείμενοι ἐπάλλοντό τε καὶ ἠσπαιρον ὄκως περ ἰχθύες νεάλωτοι. καὶ οἱ μὲν περιχυθέντες ἐθώμαζον, ὁ δὲ Ἀρταύκτης ὡς εἶδε τὸ τέρας, καλέσας τὸν ὀπτῶντα τοὺς ταρίχους ἔφη· Ξεῖνε Ἀθηναῖε, μηδὲν φοβέο τὸ τέρας τοῦτο· οὐ γὰρ σοὶ πέφηρε, ἀλλ’ ἐμοὶ σημαίνει ὁ ἐν Ἐλαιούντι Πρωτεσίλειος ὅτι καὶ τεθνεὸς καὶ τάριχος ἐὼν δύναμιν πρὸς θεῶν ἔχει τὸν ἀδικέοντα τίνεσθαι. νῦν ὄν ἄποινά μοι τάδε ἐθέλω ἐπιθεῖναι, ἀντὶ μὲν χρημάτων τῶν ἔλαβον ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἑκατὸν τάλαντα καταθεῖναι τῷ θεῷ, ἀντὶ δ’ ἐμεωντοῦ καὶ τοῦ παιδὸς ἀποδώσω τάλαντα διακόσια Ἀθηναίοισι περιγεγόμενος).

1. Πολλὲς φανταστικὲς ἱστορίες τραγελαφικοῦ χαρακτῆρα, ἀλλὰ μέσα σ’ ἓνα μᾶλλον εὐθύμο κλίμα καὶ ἀπαλλαγμένες ἀπὸ θρησκευτικὴ χροιά, βρίσκουμε στὸ *Alexanderroman*. βλ. Emmanuel Papamichael, Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, *Der Alexanderroman nach dem Codex K*, Köln 1981, II. 36:

ἦσαν δὲ δράκοντες πολλοὶ ἐν τῷ ποταμῷ καὶ ἰχθύων πολλὰ γένη,
ἄτινα πρὸς οὐκ ἠψοῦντο, ἀλλ’ ἐν ὕδατι ψυχρῷ πηγαῖω.
εἷς οὖν τῶν στρατιωτῶν λαβὼν καὶ πλύνας καὶ βάλλων
(l. βαλὼν) εἰς ἄγγος ἀφήκε καὶ εἶρε τὸν ἰχθὺν ἐρημμένον.

Δύο ἄλλες περιπτώσεις στὴν Ἰλιάδα θὰ μπορούσαμε νὰ ἐντάξουμε στὴν κατηγορία αὐτῶν ποὺ χαρακτηρίσαμε ὡς «σημεῖα καὶ τέρατα», παρόλο ποὺ καὶ τὰ δύο παρουσιάζουν κάποια δική τους ἰδιαιτερότητα. Πρόκειται γιὰ τοὺς στίχους 52 ἐέ. στὴ ραψωδία Λ (XI):

ἐν δὲ κυδοιμὸν

...
 ὄρσε κακὸν Κρονίδης, κατὰ δ' ὑπόθεν ἦκεν ἑέρσας
 αἵματι μυδαλέας ἐξ αἰθέρος, οὐνεκ' ἔμελλε
 πολλὰς ἰφθίμους κεφαλὰς Ἄϊδι προΐαφειν'

Κιόλας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ραψωδίας ἡ ὅλη ἀτμόσφαιρα εἶναι πολὺ ἐκρηκτικὴ. Ὁ Δίας στέλλει τὴν Ἴριδα στὰ γρήγορα καράβια τῶν Ἀχαιῶν (στίχ. 4: ἀργαλέην, πολέμοιο τέρας μετὰ χερσὶν ἔχουσαν) καὶ διεγείρει τὸ πολεμικὸ μένος στὶς ἀντιμαχόμενες παρατάξεις. Ὅταν πιά ὅλα εἶναι ἔτοιμα γιὰ νὰ ἀνάψει ἡ μάχη, τότε ὁ γιὸς τοῦ Κρόνου μὴνύει τὸ μέγεθος τοῦ ὄλεθρου.

Τὸ ἴδιο περίπου καὶ με παρόμοιες λέξεις ἐπαναλαμβάνεται στὸ Π (XVI), ὅταν ὁ Δίας, πρὶν ἀπὸ τὴ φοβερὴ μάχη στὴν ὁποία ὁ Πάτροκλος ἔμελλε νὰ σκοτώσει τὸ γιό του (Δία), τὸ Σαρπηδόνα, δείχνει τὴν τιμὴ ἀλλὰ παράλληλα καὶ τὴ λύπη του (459 ἐέ.),

αἵματοέσσας δὲ ψιάδας κατέχευεν ἔραζε
 παῖδα φίλον τιμῶν, τὸν οἱ Πάτροκλος ἔμελλε
 φθίσειν ἐν Τροίῃ εὐριβόλακι, τηλόθι πάτρης'

με τὸ νὰ ρίξει ματωμένες ψιχάλες βροχῆς.

Τὸ αἷμα, ὅπως προκύπτει ἐδῶ ἀλλὰ καὶ παρακάτω, ἀποδεικνύεται τὸ φοβερὸ σημεῖο, τὸ προοιωνισμὸς τῆς σφαγῆς, τῆς αἵματοχυσίας καὶ τοῦ ὄλεθρου. Δὲν εἶναι ἄσχετο τὸ «γεγονός» πὼς μιὰ ἀπὸ τὶς πληγές τοῦ Φαραῶ, ποὺ περιγράφεται στὴν Ἐξοδο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, Κεφ. Ζ'. 20, εἶναι ἡ μεταβολὴ τοῦ ὕδατος εἰς αἷμα:

καὶ ἐποίησαν οὕτως Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν, καθάπερ ἐνετείλατο αὐτοῖς Κύριος· καὶ ἐπάρας τῇ ράβδῳ αὐτοῦ ἐπάταξε τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ ποταμῷ ἐναντίον Φαραῶ καὶ ἐναντίον τῶν θεραπόντων αὐτοῦ καὶ μετέβαλε πᾶν τὸ ὕδωρ τὸ ἐν τῷ ποταμῷ εἰς αἷμα. 21 καὶ οἱ ἰχθύες οἱ ἐν τῷ ποταμῷ ἐτελεύτησαν, καὶ ἐπώρσεεν ὁ ποταμός, καὶ οὐκ ἠδύναντο οἱ Αἰγύπτιοι πιεῖν ὕδωρ ἐκ τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἦν τὸ αἷμα ἐν πάσῃ γῆ Αἰγύπτου.

Τέλος στὸ υ (XX) τῆς Ὀδύσειας, 351 ἐέ. ἔχουμε τὸ «μόνο καθαρὸ παράδειγμα ἐκστατικῆς προφητείας. Ἄλλοῦ στὴν Ἰλιάδα καὶ στὴν Ὀδύσεια προρρήσεις γιὰ κάποιο περιστατικὸ γίνονται μέσω οἰωνοῦ καὶ διερμηνεύσεως¹.»

1. W. B. Stanford, Ὀμήρου Ὀδύσεια, *The Odyssey of Homer* (II), 2nd ed., London 1958, στὸ σχόλιο τῶν στίχων 351 ff. γράφει, «Here follows the only clear example of ecstatic prophecy in H.: elsewhere in *Iliad* and *Od.* all foretelling is effected by omen and interpretation.»

‘Ο ἴδιος ὁ Θεοκλύμενος, πού ἐξηγεῖ παραπάνω τὸν οἰωνὸ στὸν Τηλέμαχο καὶ μὲ βάση αὐτὸν ἀποφαίνεται στὴν Πηνελόπη γιὰ τὴν τύχη τοῦ Ὀδυσσεά, λέγει στοὺς μνηστῆρες:

ἄ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων
εἰλνᾶται κεφαλαί τε πρόσωπά τε νέρθε τε γοῦνα,
οἰμωγὴ δὲ δέδηε¹, δεδάκρυνται δὲ παρειαί,
αἷματι δ’ ἐρράδαται τοῖχοι καλαί τε μεσόδμαι·
εἰδώλων δὲ πλέον πρόθυρον, πλείη δὲ καὶ αὐλή,
ιεμένων Ἐρεβόσδε ὑπὸ ζόφον· ἥλιος δὲ
οὐρανοῦ ἐξαπόλωε, κακῆ δ’ ἐπιδέδρομεν ἀγλός·

«ἂ δυστυχησμένοι μου ἄνθρωποι, τί μεγάλη συμφορὰ εἶναι αὐτὴ πού σᾶς ἔχει βρεῖ! Στὸ σκοτάδι τυλιγμένα βλέπω νὰ ἔναι καὶ τὰ κεφάλια καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ κάτω ἄκρα σας. Ὁ θρῆνος σας ἔχει ἀνάψει¹ (φουντώσει) καὶ τὰ μάγουλά σας εἶναι μουσκεμένα στὰ δάκρυα. Οἱ τοῖχοι καὶ τὰ ὄμορφα μεσόστυλα εἶναι ραντισμένα μὲ τὸ αἷμα σας, καὶ τὸ πρόθυρο εἶναι γεμάτο μὲ τὶς σκιές σας· γεμάτη ἔναι κι ἡ αὐλὴ μὲ σκιές συνωστισμένες νὰ κατέβουν στὸ σκοτάδι τοῦ Ἄδης, ἐνῶ ὁ ἥλιος χάθηκε ἀπ’ τὸν οὐρανό, καὶ μιὰ σιχαμερὴ μαυρίλα ἀπλώθηκε παντοῦ.»

Τὰ λόγια αὐτὰ τὰ λέγει ὁ Θεοκλύμενος σὲ στιγμὴ προφητικῆς ἐνόρασης, ἢ ὁποῖα προφανῶς σχετίζεται καὶ μὲ τὴν ἐπέμβαση καὶ τὸ ρόλο τῆς Ἀθηνᾶς. Μετὰ τὰ λόγια τοῦ Τηλέμαχου ὅτι 341 ἐέ.,

οὐ τι διατρίβω μητρὸς γάμον, ἀλλὰ κελεύω
γῆμασθ’ ὧ κ’ ἐθέλη, ποτὶ δ’ ἄσπετα δῶρα δίδωμι,

ἢ Ἀθηνᾶ ἔκανε τοὺς μνηστῆρες νὰ ξεσπάσουν σ’ ἓνα ἀσυγκράτητο γέλιο, δίχως ἄλλο ἀπὸ ἐνθουσιασμό, πού ἔβλεπαν ἐπιτέλους τὴν ἀπὸ πολὺν καιρὸ ἐλπίδα τους νὰ τείνει νὰ ἐκπληρωθεῖ: ἢ Πηνελόπη θὰ μπορούσε νὰ διαλέξει ἓναν ἀπὸ αὐτούς. Ὅμως ἡ θεὰ τοὺς πῆρε γιὰ λίγο τὰ μυαλά καὶ δὲν μπορούσαν νὰ δίδουν τὴν πραγματικότητά. Τὰ γέλια τους τώρα φαίνονταν σὰν νὰ μὴν ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ χεῖλιά τους, σὰν νὰ μὴν τὰ αἰσθάνονταν, τὸ κρέας πού ἔτρωγαν ἦταν βουτηγμένο στὸ αἷμα² καὶ ὅμως δὲν τὸ καταλάβαιναν· τὰ μάτια τους ἦταν γεμάτα δάκρυα, κι ὁ θυμὸς τοὺς ἔσπρωχνε στὸ θρῆνο (345 ἐέ.):

1. οἰμωγὴ δέδηε καὶ (στ. 346 στή σελ. 41) ἄσβεστον γέλω ὄρεσε ἢ (Ἰλ. Α, XI, 50) ἄσβεστος δὲ βοῆ γένετο εἶναι μεταφορὲς ἀπὸ τὶς σπάνιες τοῦ εἴδους τους στὸν Ὅμηρο. Ὁ W. B. Stanford, *ibid.* (καὶ σχετικὰ μὲ τὸ στίχο 353) τὶς ὀνομάζει ‘συναισθητικὸ ὅμοιοτυπο, δηλ. περιγράφουν τὸν ἦχο μὲ ὀπτικά μέσα’ (aof the synaesthetic type, i. e. describing sound in terms of sight).

2. A. T. Murray, *Homer the Odyssey* (LCL) 1919, σχολιάζοντας στὴν ὑπόσημ. 1 λέγει: «The portents here mentioned—both those narrated as caused by the intervention of Athene and those seen in the prophetic vision of Theoclymenus—are familiar from the sagas and folk-poetry of various peoples as indicative of death and destruction.»

... *μνηστῆρσι δὲ Παλλὰς Ἀθήνη
ἄσβεστον γέλω ὄρσε, παρέπλαγξεν δὲ νόημα.
οἱ δ' ἤδη γνα'μοῖσι γελῶων ἀλλοτρίοισιν,
αἰμοφόροντα δὲ δὴ κρέα ἤσθιον· ὄσσε δ' ἄρα σφέων
δακρῶφιν πίμπλαντο, γόνον δ' ὠίετο θυμός.*

Εἶναι μέσα σὲ μιὰ τέτοια ἀτμόσφαιρα ποὺ ὁ Θεοκλύμενος βλέπει τὸ οἰκτρὸ θέαμα καὶ μὲ τὰ δικά του μάτια διεισδύει καὶ φτάνει στὸν μακάβριο φόνο τῶν μνηστῆρων ποὺ πρόκειται νὰ ἀκολουθήσει σχετικὰ σύντομα. Τὰ λόγια του δίνουν ἐπιγραμματικὰ ὅλη τὴ φρίκη τῆς σκηνῆς ἀπὸ τὸ μέρος ἑνὸς τρίτου, ἑνὸς ἐνοραματιστῆ ἀμέτοχου στὸ παιγνίδι, ὁ ὁποῖος ἐκθέτει αὐτὰ ποὺ θὰ συμβοῦν, ὄχι ἀπλῶς σὰν κάτι τι τὸ μελλοντικὸ, οὔτε σὰν κάτι ποὺ διαδραματίζεται στὸ παρόν, χωρὶς ἀκόμα φανερὴ τὴν ἐκβασή του, ἀλλὰ σὰν κάτι ἤδη τετελεσμένο, πού, ἔχοντας μόλις ἐκτυλιχθεῖ, ἔχει περάσει στὸ παρελθόν ἑνὸς μέλλοντα χρόνου, καὶ συνεπῶς ἔχει καταστεῖ ἀναπόφευκτο - Αὐτὴ προφανῶς εἶναι ἡ δύναμη ποὺ ἀποκατὰ τὸ νόημα τοῦ παρακείμενου χρόνου, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνεται τόσο ἐμφατικὰ.

Φυσικά, τὸ χωρίο εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸ στὸν Ὅμηρο καὶ μοναδικό. Ἡ βαριὰ πένθιμη ἀτμόσφαιρα καὶ ἡ τραγικότητα ἀπλώνεται κλιμακωτὰ: τὸ τύλιγμα τῆς νύχτας, τὴν προσέγγιση τοῦ θανάτου, ἀκολουθοῦν τὸ ἀναμμα¹ τοῦ θρήνου, τὰ δάκρυα, τὰ αἵματα τῆς σφαγῆς, τὰ ξεψυχισμένα σώματα μὲ τὶς σκιῆς τους, ἡ ἐκλειψὴ τοῦ ἡλίου, καὶ ἡ *κακὴ δ' ἐπιδέδρομεν ἀχλὺς*, συνώνυμο τοῦ θανάτου (*Ἰλ. Ε, (V) 696, τὸν δ' ἔλιπε ψυχῆ, κατὰ δ' ὀφθαλμῶν κέχυτ' ἀχλὺς*).

Τὸ αἷμα, ποὺ τόσο πολὺ τονίζεται ἐδῶ - *αἰμοφόροντα...κρέα, αἵματι δ' ἐρρόδαται τοῖχοι καλαὶ τε μεσόδμαι* -, συνδυάζεται μὲ τὴ νύχτα, τὴν ἐκλειψὴ τοῦ ἡλίου καὶ τὴν ἀντάρα, τὸ θάνατο. Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ πηκτὸ σκοτάδι εἶναι μιὰ ἄλλη πληγὴ τοῦ Φαραῶ, στὴν Ἔξοδο, *Κεφ. Γ'. 22· ἐξέτεινε δὲ Μωϋσῆς τὴν χεῖρα εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἐγένετο σκότος γνόφος, θέελλα ἐπὶ πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου τρεῖς ἡμέρας, 23 καὶ οὐκ εἶδεν οὐδεὶς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τρεῖς ἡμέρας, καὶ οὐκ ἐξανέστη οὐδεὶς ἐκ τῆς κοίτης αὐτοῦ τρεῖς ἡμέρας.* Ἀπεναντίας τὸ ἔντονο φῶς, ποὺ συνδέεται μὲ τὸ σφρίγγος καὶ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, εἶναι σύμβολο καὶ παρουσία τῆς θεότητος.

Στὴν Ὀδύσσεια τ (XIX) 33 ἐέ., ὁ Τηλέμαχος ὡς ἐκ θαύματος αἰσθάνεται τὴν παρουσία τῆς Ἀθηνᾶς σὰν ἕνα ἔντονο, διάχυτο, φῶς², πράγμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσει:

1. Βλ. ὑποσημ. 1 τῆς σελ. 40: μεταφορὰ συναισθητικῶ τύπου.

2. Πρβ. Ὑμνος εἰς Δήμητρα 189: ... *πλήσεν δὲ θύρας σέλαος θεῖοιο*. [Thomas W. Allen, *Homeri Opera* (V), Oxford 1946 (*with corrections*)].

... πάροιθε δὲ Παλλὰς Ἰθάγη,
 χρύσειον λύχρον ἔχουσα, φάος περικαλλὲς ἐποίει.
 δὴ τότε Τηλέμαχος προσεφώνεεν ὃν πατέρ' αἶψα·
 «ὦ πάτερ, ἦ μέγα θαῦμα τόδ' ὀφθαλμοῖσιν ὀρώμαι.
 ἔμπης μοι τοῖχοι μεγάρων καλάι τε μεσῶδμαι
 εἰλάτιναι τε δοκοὶ καὶ κίονες ὑψόσ' ἔχοντες
 φαίνοντ' ὀφθαλμοῖς ὡς εἰ πυρὸς αἰθομένοιο.
 ἦ μάλα τις θεὸς ἔνδον, οἱ οὐρανὸν εὐρὸν ἔχουσι..»

Ἄπὸ τὴν ἄλλη εἶναι σὲ ὅλους γνωστὲς οἱ ῥήσεις τοῦ Εὐαγγελίου (Κατὰ Ἰωάννην, Κεφ. Η'. 12: ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· ὁ ἀκολουθῶν ἐμοὶ οὐ μὴ περιπατήσει ἐν τῇ σκοτίᾳ, ἀλλ' ἔξει τὸ φῶς τῆς ζωῆς· πρβ. ἐπίσης Α'. 4, Γ'. 19, Ε'. 35).

Ἔτσι, παραπάνω, ἡ ἐπέμβαση τῆς Ἰθαγῆς σβήνει κατὰ ἓνα σχεδὸν ἐξοκλήρου ἀσυναίσθητον τρόπον τὰ εὐχάριστα γέλια τῶν μνηστῆρων καὶ τὰ μετατρέπει σὲ κλάματα, ἐνῶ ἡ ἀκατάλυπτη γι' αὐτοὺς μακάβρια σκηνὴ τῆς αἰματοχυσίας τους, τὴν ὁποία τόσο ζωντανὰ προβάλλει ἡ προφητικὴ ἔκσταση τοῦ Θεοκλύμενου, τοὺς δημιουργεῖ τὰ εὐχάριστα γέλια· ὁ προφήτης εἶναι παράφρων, δὲν ξέρει τί λέγει (Ἰδ. υ, (XX., 360 ἐέ.):

ἀφραίνει ξεῖνος νέον ἄλλοθεν εἰληλουθῶς.
 ἀλλὰ μιν αἶψα, νέοι, δόμον ἐκπέμψασθε θύραζε
 εἰς ἀγορῆν ἔρχεσθαι, ἐπεὶ τάδε νυκτὶ εἶσκει·

Ἄλλὰ αὐτός, μὲ τὰ πιὸ ἀπλά καὶ ὠμὰ λόγια, τοὺς λέγει ἐκεῖνα ποῦ θέλει νὰ τοὺς πεῖ, τόσο γιὰ τὴ δική του νηφαλιότητα ὅσο καὶ γιὰ τὴ δική τους μοῖρα (365 ἐέ.):

εἰσὶ μοι ὀφθαλμοὶ τε καὶ οὐατα καὶ πόδες ἄμφω
 καὶ νόος ἐν στήθεσσι τετυγμένος οὐδὲν ἀεικῆς.
 τοῖς ἔξιμι θύραζε, ἐπεὶ νοέω κακὸν ἔμμιν
 ἐρχόμενον, τό κεν οὐ τις ὑπεκφύγοι οὐδ' ἀλείπει
 μνηστῆρων, οἱ δῶμα κατ' ἀντιθέον Ὀδυσῆος
 ἀνέρας ὑβρίζοντες ἀτάσθαλα μηχανάασθε.

Ἡ πλησιέστερη σ' αὐτὸ σκηνὴ ποῦ ἔχουμε στὴ μεταγενέστερη ἑλληνικὴ λογοτεχνία εἶναι τῆς Κασσάνδρας μὲ τὸ Χορὸ στὸν Ἀγαμέμνονα τοῦ Αἰσχύλου (1072-1330):

Ἡ αἰχμάλωτη ἀπ' τοὺς Ἀχαιοὺς κόρη τοῦ Πριάμου καὶ καιτρέσσα τοῦ Ἀγαμέμνονα, προικισμένη μὲ τὸ προφητικὸ χάρισμα σὲ μιὰ τραγικὴ του φάση, ποῦ τὸ δῶρο γίνεται ἄδωρο, γιὰτὶ προβλέπει καὶ προλέγει τὴν ἀλήθεια, ὅμως

κανέναν δὲν τὴν πιστεύει¹, παρασταίνει στὸ Χορὸ τῶν Ἀργείων μὲ πολὺ λυπητέρᾳ λόγια τὸ φρικιαστικὸ ἔγκλημα σὲ ὅλη τὴν ἔκτασή του: τὴ μοιχεία τοῦ Θυέστη μὲ τὴ γυναίκα τοῦ Ἀτρέα Ἀερόπη, τὴ σφαγὴ τῶν παιδιῶν τοῦ Θυέστη ἀπὸ τὸν Ἀτρέα, «Θυέστεια δεῖπνα», τὸ φόνο τοῦ γιοῦ τοῦ Ἀτρέα Ἀγαμέμνονα ἀπὸ (τὸ γιὸ τοῦ Θυέστη Αἴγισθο καὶ) τὴν Κλυταίμνηστρα, καὶ τὸ θάνατο τῆς ἑνοχῆς μητέρας ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ γιοῦ τῆς Ὀρέστη. Τὸ δράμα φθάνει στὴν κορύφωσή του μὲ τὴν ἐκστατικὴ παράσταση τοῦ σκοτωμοῦ τῆς μάστιγας. Τὸ φάσμα τοῦ θανάτου τὴν μπλέκει μὲ τὴν τύχη τοῦ Ἀγαμέμνονα. Ἡ τραγικότητα εἶναι πολὺ πιὸ ἔντονη ἀπὸ τὴ σκηνὴ ποὺ ἀνασύρει ὁ Θεοκλύμενος, κι αὐτὸ κατὰ ἓνα μεγάλο μέρος γιατί ἡ Κασσάνδρα εἶναι μέτοχος στὴν αἵματηρὴ σκηνή, καὶ ὁ Ἀγαμέμνωνας, χωρὶς ἀμφιβολία, εἶναι πιὸ πολὺ δεμένος μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ μοίρα τῆς, παρόσο εἶναι δεμένος ὁ Θεοκλύμενος μὲ τὸν Ὀδυσσεά ἢ τοὺς μνηστῆρες. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἑνοχὴ τῆς Κλυταίμνηστρας εἶναι πολὺ πιὸ μεγάλη ἀπὸ ἐκείνη τῶν μνηστήρων. Ὅμως κατὰ τὸν ἴδιο σχεδὸν τρόπο ὁ Χορὸς δὲν παίρνει στὰ σοβαρὰ τὴν Κασσάνδρα, ὅπως οἱ μνηστῆρες δὲ δίνουν καμιά ἀπολύτως βᾶση στὰ λόγια τοῦ Θεοκλύμενου: τοὺς θεωροῦν καὶ τοὺς δύο ἀντικείμενα ἐμπαιγμοῦ, καὶ αὐτὸ γεννᾷ εἴτε ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς μιὰ ἐλαφρὰ τραγικὴ εἰρωνεία, ποὺ ἐπιτείνει τὸ μακάβριο τῆς σκηνῆς.

Ὅπως εἶδαμε παραπάνω τὰ σημεῖα καὶ τέρατα εἶναι χαρακτηριστικὰ τῶν ἀνατολικῶν δοξασιῶν ποὺ βρίσκουν τὴ διατύπωσή τους στὰ θρησκευτικὰ καὶ λογοτεχνικο-θρησκευτικὰ κείμενα τῶν λαῶν αὐτῶν καὶ φέραμε παραδείγματα ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη.

Σὲ σχέση μὲ τὴν πρώιμη ἑλληνικὴ φιλολογία αὐτὰ εἶναι πολὺ σπάνια, κι αὐτὸ, δίχως ἄλλο, ἀπορρέει ἀπ' τὸ γεγονὸς πὼς ἡ ἑλληνικὴ φαντασία ὑπῆρξε περισσότερο ὀρθολογιστικὴ². Τὸ βλέπουμε ἐξάλλου καὶ σὰν ἓνα πολὺ γενικότερο φαινόμενο. Φυσικά, ξένες δοξασίες καὶ ιδέες βρῆκαν κατὰ καιροὺς ἔδαφος νὰ

1. Μετὰ τὴν ἀπόρριψη τοῦ ἔρωτά του ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα, ὁ Ἀπόλλωνας τὴν τιμωρεῖ νὰ λέγει τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ μὴν τὴν πιστεύουν (βλ. Αἴσχ. Ἀγαμ. 1202 ἐέ.).

2. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ στάση τῶν μορφωμένων στὴν Ἀθήνα στὸ κήρυγμα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, Κεφ. ΙΖ'. 18, 32) ἀκόμα καὶ στὴν ὄψιμη αὐτὴν ἐποχὴ: *τινὲς δὲ τῶν Ἐπικουρεῶν καὶ τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων συνέβαλλον αὐτῷ, καὶ τινες ἔλεγον· τί ἂν θέλοι ὁ σπερμολόγος οὗτος λέγειν; οἱ δὲ ξένων δαιμονίων δοκεῖ καταγγελεῖς εἶναι· ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο αὐτοῖς...32* ἀκούσαντες δὲ ἀνάστασιν νεκρῶν οἱ μὲν ἐχλεύαζον, οἱ δὲ εἶπον· ἀκουσόμεθα σου πάλιν περὶ τούτου.

είσχωρήσουν¹ και σύν τῷ χρόνῳ νά ἀποκτήσουν μιὰ κάποια διάδοση, ιδιαίτερα μεταξύ τῶν πιδ λαϊκῶν στρωμάτων. Κατά πόσο θά μπορούσε νά ἰσχυριστεῖ κανεὶς ὅτι τουλάχιστο μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ χωρία προέρχονται ἀπὸ ἀνατολικές θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις εἶναι ἀβέβαιο, παρόλο πὸ φαίνεται ἀρκετὰ πιθανό, και ἀκόμα περισσότερο ἀβέβαιο θά παραμένει, ἂν τὰ χωρία αὐτὰ θά ἔπρεπε νά θεωρηθοῦν ὡς μέχρι τινὸς μεταγενέστερες προσθήκες (ἢ και ἀλλοιώσεις) σὲ μιὰ σχετικὰ προγενέστερη και πιδ ἀύθεντικὴ μορφή τοῦ ἔργου. Ἐνα ἀπὸ τὰ κίνητρα θά ἦταν, χωρὶς ἀμφιβολία, νά κάνει τὸ ἀνάγνωσμα πιδ ἐνδιαφέρον.

1. Βλ. *The Oxford Classical Dictionary*, 2nd. ed. 1970 και *Lexikon der alten Welt* (Artemis Verlag Zürich und Stuttgart) 1965, s.v. "Ἄδωνις, "Ἄνουβις, "Ἄρποκράτης, Διόνυσος, Ἰσις, Κυβέλλη, "Ἄσιρις, Σάραπις.